

האדם – שלמותו וכשלונותיו

האדם הוא רב גוני ומורכב עד מאוד. מחד גיסא, הוא נקרא "אדם" על שם שלמותו, "אדמה לעליון", מאידך גיסא, נקרא הוא אדם על שם פחיתותו, "נוצר מאדמה".

לשאלה: "מיהו האדם? ומהו? ישן השלכות פילוסופיות, השקפתיות ומעשיות רבות, ביחס לנדרש מהאדם, להערכה כלפיו, ולשיפוט על כשלונותיו ונפילותיו. השאלה המנחה אותנו בעבודתנו אינה שאלה פילוסופית ערטילאית, אלא שאלה מעשית טורדת, חטא וכשלון הם "חלקים בלתי נפרדים מהאדם", או שהם "סוף העולם". אלמלא חסדו של ה' בבוראו עבור האדם את ה"תשובה".

דומני שההתייחסות לכשלון בהכרח נובעת מתפיסתנו את מהותו של האדם, ועל כן אנסה בראשית מאמרי להציב גישות מנוגדות בתפיסת האדם, על מנת להציב את הצירים המרכזיים בהתייחסות לאדם ולשלמותו. הקדמה זו הכרחית כיסוד ותשתית לצורך הבנת הגישות וההתייחסויות לחטא ולכשלון. אין בהצגת הגישות כמנוגדות, לקבוע בכך מסמרות. יתכן לראות בגישות השונות, היבטים נפרדים וסיטואציות שונות ממורכבותו של האדם, כפי שהודגש לעיל.

צדיקים בינוניים ורשעים

הוגי דעות רבים התייחסו להיבטים שונים ביחס לשאלת "עולם" זאת שאנו עוסקים בה. נפתח בהגדרות של שלושת מרכיבי הציבור המקובלים ביהדות: צדיקים, בינוניים ורשעים.

לדעת הרמב"ם (הלכות תשובה פרק ג' הלכה א):

"כל אחד ואחד מבני האדם יש לו זכיות ועוונות, מי שזכיותיו יתירות על עוונותיו צדיק, ומי שעוונותיו יתירות על זכיותיו רשע, מחצה למחצה בינוניים. היינו אפילו לצדיק יש עוונות (במזיד), אלא שזכיותיו מרובות".¹

1. חובה עלינו בנשימה אחת להוסיף את המשך דברי הרמב"ם: "ושקול זה אינו לפני מנין הזכיות והעוונות אלא לפי גודלם, יש זכות שהיא כנגד כמה עוונות שנאמר יען נמצא בו דבר טוב, ויש עון שהוא כנגד כמה זכיות שנאמר יחוטא אחד יאבד טובה הרבה, ואין שוקלץ אלא בדעתו של אל דעות והוא היודע היאך עורכין הזכיות כנגד העוונות".

למהרש"א דרך אחרת:

על דברי התלמוד בבלי (מסכת ראש השנה דף טז, עמוד ב): "שלשה ספרים נפתחין בראש השנה, אחד של רשעים גמורין, ואחד של צדיקים גמורין, ואחד של בינוניים" וכו'.² כתב: "צדיקים שאין בהם רק שוגג שנקרא חטא כמפורש ביומא, וכנאמר שאין צדיק בארץ יעשה טוב ולא יחטא, ר"ל דאפילו הצדיק יש בו חטא שוגג. ורשעים היינו שיש בהן חטא, מרד ופשע. ובינוניים היינו שיש בהן חטא מזיד אבל לא מרד".³ החטא במזיד הוא הוא פועל יוצא מהתאוה השוכנת באדם (שני גורמי החטא, לתאבון, ולהכעיס הם אבני הבוחן היחידים המבדילים בין הבינוני לבין הרשע).

גישה קוטבית נוספת היא גישתו של בעל ה"תניא" האדמו"ר הזקן מחב"ד: "צדיק גמור הוא מי שנהפך הרע שלו לטוב ובינוני הוא מי שלעולם אין הרע גובר... להחטיאן, אלא שאינו מואס ברע... ומי שהרע גובר אצלו הוא... אינו בינוני"⁴ (תמצית שטחי של פרקים י"א-ט"ו). מי שאין לו לגיטימציה לשלון, אף לא הבנה לו. אין מקום במכלול דמותו של האדם לנפילה.⁵

"בן אנוש" או "יצור עליון"

האם האדם "בן אנוש" הוא ובאנושיותו עצמה הוא יקדש וירומם את חייו, או שמה "יצור עליון הוא" כמלאכי מעלה וחייו המעשיים הם אמצעי לקיומו ותו לא?

ננסה להציב נקודות מרכזיות ממשנתו המוסרית של הסבא מסלבודקא אל מול משנתו המוסרית של הסבא מנוברדוק.⁶

2. "צדיקין גמורין - נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, רשעים גמורין - נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, בינוניים - תלויין ועומדין מראש השנה ועד יום הכפורים. זכו - נכתבין לחיים, לא זכו - נכתבין למיתה".
3. יש להעיר שסוגיא זו עוסקת בהגדרות הנוגעות למשפט ולדין, ושמה יש לחלק בינם לבין הגדרת מהות האדם.
4. לדבריו, הצדיק אינה דרגה שבבחירה... ומפורסמת אימרת החסידים "הלואי בינוני", כך שיתכן מאוד שמבחינה עקרונית החילוקים בהגדרות הם טרמינולוגיים, אלא שיש בחלוקה מתודשת זו להציג את האדם השלם כאדם שאין לו עם הכשלון דבר וחצי דבר.
5. דומני, שיש למצוא סימוכין לגישה זו מדברי ר' חנינא: "כל האומר הקב"ה ותן הוא - יותרו חייו, שנאמר: (דברים ל"ב) 'יצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט'. (תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף נ, ע"א).
6. עיין מאמרה של נורית פריד: "האדם, אופיו, מדרגתו ותכליתו ב"תנועת המוסר" (קובץ

לדעת הסבא מסלבודקא, האדם הוא בן מלך פאר הבריאה, ובהתאם מוטלות עליו דרישות עליונות. יש לנצל את תענוגות עוה"ז, צער וסבל הם בניגוד לתכלית הבריאה. האדם חביב שנברא בצלם. אישיותו מרוממת, ועצם הדבר שהוא נוצר מעפר מלמד על יכולתו לעלות מעלה מעלה. עליו להכיר את התאוה ולדעת איך להתמודד אתה. אף לאחר חטאו הרי הוא בגדלותו. הבחירה היא חסד ה' על אף שהדבר יכול לגרום לירידות, כיוון שהבחירה היא מכשיר להתעלות.

לדעת הסבא מנוברדוק יש הדגשה לפתיחות ושפלות האדם. יש לעקור חיצוניות וכבוד, למעט בהשתדלות ולשבור את המידות. "לבטל את העולם ולברוח מן העולם כדי לקנות את העולם". האדם במהותו חוטא ונמוך קומה. והתשובה היא חסד גמור. החטא גורם לנפילה עצומה. על האדם להכיר במגבלותיו, ועל ידי כך להתרחק מאפשרות לחטא.

במבט שטחני נראה, שדווקא הסבא מסלבודקא הדוגל בגדלות האדם מתייחס אל החטא והנפילה כדבר טבעי לאדם, בעוד שהסבא מנוברדוק המדגיש את פחיתותו של האדם מחמיר בהתייחסותו לחטא, אלא שאם נעמיק בדבריהם נראה שחלוקים הם בשאלה מהו האדם, לא הרי האדם במשנתו של הסבא מסלבודקא לאדם במשנתו של הסבא מנוברדוק.

בעוד שאצל הסבא מסלבודקא האדם היינו האדם האנושי המעשי, אצל הסבא מנוברדוק האדם הכוונה לחלק הנשמתי רוחני שבאדם. כיוון שכך, הסבא מסלבודקא רואה את גדלותו של האדם ביכולת לקדש את חיי המעשים, ואילו הסבא מנוברדוק רואה בחלק הייצרי אנושי שבאדם הפרעה לגדלותו של האדם.

מכאן נובעת ההתייחסות השונה לכשלון, בעוד שהסבא מסלבודקא רואה בכשלון תוצאה טבעית הנובעת מאישיותו של האדם, הסבא מנוברדוק רואה בכשלון פגיעה עצומה בשלמותו של האדם.

יש המציבים רף גבוה, כמעט בלתי אפשרי לאדם, וכל נפילה או נטיה פוגעת בשלמותו האידיאלית של האדם, החטא בעיניהם הוא נורא ואיום, סוף העולם. מאידך, יש המצדדים בגישה הנתפסת בעיניהם כיותר מציאותית, והיא שהאדם בטבעו קרוץ חומר... ונמשך לחטא, עצם היותו בשר ודם מחייב את חוסר שלמותו, וממילא גם את נפילותיו וכשלונותיו. אלא שעצם היותו בשר ודם מורה

הציונות הדתית, תשנ"ז) המחברת השתמשה בליקוטים מ"אור הצפון" לסבא מסלבודקא ו"מדרגת האדם" לסבא מנוברדוק, ובאנציקלופדיה "תנועת המוסר" לרב דב כץ, הוצאת ציוני, כרך ב'.

על גדלותו הבאה לידי ביטוי בקידוש חייו המעשיים⁷ (אף שאין הסכמה עם הכשלון, ישנה הבנה)⁸.

אלו גם אלו מודים בחסד ה' המאפשר לתקן את אשר עווינו, ועל כן אין עיסוקנו בעניין התשובה, אלא בעצם הכשלון, והשפעתו על מצבו הרוחני של האדם.

סכנותיו של הכשלון

כאשר שואלים מאן דהו: מהו הקשר בין היצר הרע לכשלון? התשובה המיידית היא, שהיצר הרע גורם לאדם לחטא, היצר הרע הוא גורם הכשלון. יש תשובה אמיתית, לא פחות, עם משמעויות קשות הרבה יותר: "הכשלון הוא כלי הנשק הכי מסוכן של היצר הרע".

"צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו" (תהלים ל"ז, לב) - רשע הוא יצר הרע ע"פ חז"ל (סוכה נב, ע"ב). מטרתו ותכליתו אינה להכשיל את האדם בחטא כזה או אחר, מטרתו של היצר הרע לסלקו לגמרי מדרך הטוב. צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו, להכשילו לא נאמר, כי אם להמיתו. היצר הרע מנצל את הכשלוניות על מנת לזרוע יאוש וחוסר אמון ביכולת האדם לעשות את רצון קונו. ובסופו של תהליך אין האדם יכול לחיות בתחושה כה קשה, משפילה וצורבת של כשלון ויאוש ואז בתוך תוכו עלול הוא לשנות את תפיסות עולמו, ומחליף הוא את הקודים המוסריים שלו באופן שיתאימו עם מעשיו. האסור-מותר הוא, הצדיק - טועה והחובה - פולקלור.

7. יתרונו של האדם על פני המלאכים נובעת דווקא מעצם היותו קרוץ חומר, שביכולתו לקדש את חייו, וכפי שמתואר בצורה נפלאה במסכת שבת פח, ע"ב: "א"ל (המלאכים לקב"ה): חמדה גנוזה לך תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לב"י, מה אנוש כי תזכרנו וכן אדם כי תפקדנו וגוי תנה הודך על השמים. א"ל הקב"ה למשה: החזר להם תשובה. א"ל: רבשי"ע מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם. א"ל: אחוז בכסא כבודי שנאמר מאחז פני כסא פרשו עליו "עננו". אמר רבי תנחום מלמד שפירש שדי מזוי שכינתו ועננו עליו. אמר לפניו: רבשי"ע, תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה [אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, אמר להם כלום למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם, תורה למה תהא לכם? וכן "ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה" (זכריה ג, ז), המלאך חסר הבחירה נקרא עומד, שאין לו משלו כלום, שלא כאדם בעל הבחירה שנקרא מהלך כמשום שביכולתו להעפיל עד רום שמים.

8. לדעתי, הגישה המחריפה את ההתייחסות לחטא, נעוצה בשלבי טרום החטא, ונועדה למנוע מהאדם את הכשלון ואילו הגישה המבינה את החטא הורתה ברגעים שלאחר החטא ומטרתה לחזק את הנכשל לבל יפול ליאוש. בהמשך נרחיב בעניין זה.

נשים נא לב לשוני הלשוני בפסוק "עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בם" (משלי כ"ח, ד). "עוזבי תורה" בלשון עבר, "יהללו רשע" בלשון עתיד. שוני זה מדגיש לנו את חכמת שלמה המלך ע"ה הטמונה בפסוק זה. הפסוק מורה ומצביע על דרכם של עוזבי הדת. ראשית הם עוזבים את הדת - כי קשה ולא מתגברים וכדומה (הם אינם זורקים... בועטים, אלא עוזבים... (לא מחזיקים) ורק אחר כך מתחיל התהליך של הילול הרשע, "הכשרת" המעשים על ידי שינוי אמות המידה המוסריות, תפנית אידיאולוגית להכשרת השרץ, "שאלות באמונה" המחפות כביכול על כל החולשות.

המשך הפסוק מתאים כמין חומר: "ושומרי תורה יתגרו בם" שומרי התורה יודעים את האמת, מבינים את התהליך, לא השאלות באמונה גרמו לפריקת העול, פריקת העול הביאה בסופו של דבר לשאלות באמונה⁹. על מנת לחפות על החולשה על חדלון האישים, כדי שיוכל הנכשל לחיות עם מצפוננו נבחרה הדרך הקלה, משנים את המצפון תחת לשנות את החיים.

תהליך הכשרת הרע הוא תהליך המוטבע בנפש האדם, האדם הבריא אינו יכול לחיות בסתירה בין מעשיו לערכיו, כל עוד לא הצליח ייצרו לייאשו ולאבד תקוותו, האדם מנסה ורוצה לשנות את מעשיו, הדלת עדיין פתוחה לפניו, הוא צועד בדרך העולה בית אל, עתים קדימה עתים אחורה, אך עדיין הוא בדרכו. ברגע שהאדם מתייאש ומאבד תקוותו, הוא ישנה גם את ערכיו.

התכונה האנושית הזאת מסבירה היטב את הכרחיותה של התשובה וזהו עומק דברי חז"ל שבלעדי התשובה לא היה העולם מתקיים. אבן עזרא מפרש את הפסוק "כי עמך הסליחה למען תיורא" (תהלים ק"ל, ד): "כאשר תסלח לעוונתי ישמעו חטאים וישבו גם הם ויניחו חטאם. ואם לא תסלח, לא ייראוך ויעשו חפצם ככל אוות נפשם". ע"פ אבן עזרא פסוק זה הוא המשך ישיר לפסוק שלפניו "אם עוונות תשמור - ה' מי יעמוד". בתחילה, אף החוטא תופס את מעשיו כחטא, אך לאחר יאוש מסתלקת היראה, והחטא הופך לחפץ ולאווט נפש.

9. מפורסם המעשה ברי חיים מוולוז'ין זצ"ל שתלמידו אהובו פרש מדרך החיים, לימים נפגשו הרב והתלמיד. התלמיד הסביר לרבו ששינה דרכו בגלל שאלות קשות באמונה, ואדרבה יפתור הרב לבטיו וקשייו, יענה על שאלותיו ותיכף חוזר הוא לשיבה. ביקש הרב מהתלמיד שיענה לו בכנות, מה קדם למה, השאלות באמונה או פריקת העול. התלמיד הודה שפריקת העול קדמה. אז אמר לו ר' חיים: תלמיד יקר, אין אפשרות לתת לך תשובות, תשובות אפשר לענות על שאלות, אך אי אפשר לענות תשובות על תשובות. שאלותיך הן התשובות שבהן אתה מתרץ לעצמך את הנהגותיך, על תשובות אי אפשר לענות בתשובות.

היצר הרע משכנע את הנכשל להקיש מן הפרט אל הכלל, לאמר לו: "מאחר ונכשלת במעשים אלו אות הוא וסימן שאינך בעל מעלה, שהינך שפל ובזוי... שקעת כה עמוק, התרחקת עד כי לא תוכל שוב. לעולם שוב לא תצליח להתרומם".

גם ביחס לחטא יחיד, והנהגה או הקפדה בודדת פועל באדם המנגנון הנזכר, סופו של דבר תפיסתו הערכית תשתנה ותתאים עצמה להנהגתו המעשית, ואלו הן דברי רב הונא (יומא פו, ע"ב) "כיוון שעבר עבירה ושנה בה הותרה לו... נעשית לו כחיתר".

כיצד נתייחס לכשלון?

ראינו שהתייחסות מחמירה ביחס לכשלון, עלולה להביא את האדם לייאוש, ובכך לגרום לו להידרדרות. ומאידך גיסא, בהתייחסות מקילה יש חשש חמור לא פחות, כאשר האדם יגמד את החטא, ויקטין בעיניו את חומרת העוון. הוא לא יתאמץ להתגבר על יצרו, ולא יעמוד בנסיונות.

הסכנות הטמונות בכל אחת מההתייחסויות, מחייבת התייחסות מורכבת: מחד גיסא, יש לדעת שאכן החטא הוא נורא ואיום; וכמו שאמר ר' חנינא: "כל האומר הקב"ה ותרן הוא - יותרו חיי"ו"¹⁰. חטא הוא סוף העולם.

אלא שכל זאת הוא קודם ולפני החטא, אך לאחר הכשלון יש לדעת שהעתיד פתוח לפנינו בטהרתו. ויהיה איזה כשלון שלא יהיה, עדיין בניסן אנו למקום, עדיין קרובים אנחנו אל הקב"ה. ישראל אף על פי שחטא ישראל הוא. יש אפשרות תיקון ולעולם לא אפסה תקווה.

לאחר הכשלון אין לשקוע בעבר כי אם להביט קדימה, להסתכל אל העתיד. מהיכן שאנחנו, מהמקום הכי נמוך ועמוק, משפל המדרגה נדע שמקומנו אל על בשמי שמים אחוזים בכסא הכבוד. מבירא עמיקתא לאגרא רמא.

החלוקה הקוטבית בין היחס לחטא קודם שנעשה, לבין היחס לחטא לאחר שנעשה, אינה פסיכולוגית! ובאמת שלא הייתה אפשרית כלל אילולי חסדו של הקב"ה שפתח לנו פתח ויצר בריאה חדשה ותשובה שמה. בריאה שבה יש אפשרות לתיקון העבר, יצירת מציאות של קשר וקרבה לקב"ה על אף הכשלון. בייג מידות רחמים של הקב"ה המידה הראשונה, לכאורה, כפולה, "השם השם" וכו' ומפרש רבינו תם¹¹: "שני שמות הראשונים הם שני מידות. אני ה' קודם שיחטא לרחם עליו, ואני מרחם לאחר שיחטא אם ישוב בתשובה".

10. תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף נ, ע"א.

11. ראש השנה ז, ע"ב תוס' ד"ה שלש עשרה מידות.

אם כן, שני נסיונות לאדם סביב החטא. הנסיון הראשוני שלא יכשל בחטא, ואם חלילה נפל בחטא, נסיון גדול נוסף לפניו שלא ישקע בחטא ולא יפול ביאוש ויתנתק מבוראו שמחכה לו על אף החטא. ונראה שכנגד זה תיקנו חז"ל בתפילה: "והסר שטן מלפנינו ומאחרינו" מלפנינו - שלא נחטא, ומאחרינו - שאם חטאנו שלא נסור מן הדרך¹².

כשלוך בפורפורציה

יש סיבות רבות מדוע אין להתיימש בעקבות כשלונות. ראשית, משום שיש אפשרות לתיקון, כי הקב"ה ברוב חסדיו העמיד לפנינו דרכי תשובה. ובנוסף, לימדנו רבותינו זצוק"ל היבטים נוספים, שמעמידים את הכשלוך במקומו הנכון, כחלק מצורת האדם הכוללת.

"אל תרשע הרבה" (קהלת ז', יז)

אף אם הרבית - חטא, אין הפתרון להוסיף עבירות ועוונות. כשם שאין אפשרות לסתום נקב בחבית באמצעות חורים נוספים. בוודאי אין כוונתו של שלמה המלך באמרו: "אל תרשע הרבה" להתיר להרשיע מעט, אלא שפירוש הדברים כמבואר ברש"י (שם) "שאלפילו רשעת מעט אל חוסיף להרשיע".

ומפרש בעל ה"שפתי חכמים" (שם): "אל תאמר שכבר אבדת בסיבת אותו חטא, ותוסיף עוד להרשיע, בחשבך שאין לך תקווה... אל תוסיף להרשיע! ותהא תוהה על הראשונות! וסר עוונך וחטאתך תכופר".
במסכת שבת (לא, ע"ב) מבואר באופן שונה: "אל תרשע הרבה... מי שאכל שום וריחו נודף יחזור ויאכל שום אחר ויהא ריחו נודף?"
ופירש שם רש"י: "אם רשעת מעט אל חוסיף על רשעתך עוד, כמו שכלאוכל שום וריחו נודף, לא יחזור ויאכל עוד שום אחר, ויכיה ריחו נודף יותר לזמן ארוך".

אלו ואלו דברי אלוקים חיים. שלמה המלך מתייחס לתחושת הייאוש וההשלמה עם החטא של הנכשל הגורמים לו לשקוע בחטא. ואומר שלמה לנכשל: טעות בידך שאתה מתיימש וסבור שאבדה תקוותך, וטעות בידך שאתה סבור שייאושך מתיר את החטא.

12. אבודרהם. יש כאן זווית נוספת לכלל שטבע בעל ספר החינוך "אחר המעשים ימשכו הלבבות".

"אל תרשע הרבה" - אל תהיה רשע בעיני עצמך על אף כשלונותיך, ולעולם אל תתייאש מן התשובה¹³. אל תרשע הרבה - שאין יאושך מתיר את החטא. ועל כן אל תוסיף חטא על חטא¹⁴.

"אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא"

תורתנו, תורת חיים, וניתנה לבני אדם שמטבעם נכשלים. הרב יצחק הוטנר זצ"ל ("פחד יצחק" - "אגרות וכתבים", עמ' קמג) ענה לתלמיד שכתב לו על יאוש את הדברים הבאים:

"רעה חולה היא אצלנו שכאשר מתעסקים אנו בצדדי השלימות של גדולינו, הננו מטפלים בסיכום האחרון של מעלתם, מספרים אנו על דרכי השלמות שלהם, בשעה שאנחנו מדלגים על המאבק הפנימי שהתחולל בנפשם. הרושם של שיחתנו על הגדולים מתקבל כאילו יצאו מתחת יד היוצר בקומתם ובצביונם. הכל משוחחים מתפעלים ומרימים על נס את טהרת הלשון של בעל ה"חפץ חיים" זצ"ל, אבל מי יודע מכל המלחמות, המאבקים, המכשולים, הנפילות והנסיגות לאחור שמצא ה"חפץ חיים" בדרך המלחמה שלו עם יצרו הרע. משל אחד מני אלף, ודי לנבון שכמותך לדון מן הפרט אל הכלל. בבקשה ממך אל תצייר לעצמך גדולים שהם ויצרם הטוב בבחינת חד הוא. לעומת זאת, צייר בנפשך גדלותם של גדולי עולם באותיות של מלחמה נוראה עם כל הנטיות השפלות והנמוכות. ובזמן שהנך מרגיש בקרבך סערת היצר דע לך שבוה הנך מתדמה אל הגדולים הרבה יותר מאשר בשעה שאתה נמצא במנוחה שלימה שאתה רוצה בה".

תורתנו, תורת חיים היא, ואינה בשמים. היא ניתנה לבן אדם שהוא קרוץ חומר, ויצרו שוכן בו. היא ניתנה לבן אדם השרוי בעולם של חומר, ופיתויים אין ספור סביב לו. "לא נתנה תורה למלאכי השרת"¹⁵, ניתנה תורה לאנשים ובתור שכאלה לעתים הם חוטאים, ואף הצדיקים הגדולים נכשלים לפעמים. ומפני הכרח הכשלון ניתקנו דרכי תשובה, ועל כן אין מקום להתייאש בעקבות כשלון.

13. וזהו שמורה הברייתא במסכת קידושין (דף מ). "לעולם יראה אדם עצמו חצוי זכאי וחצוי חייב" וכו'. ולכאורה מה שלא יחשוב האדם את עצמו לצדיק מובן - כיוון שבכך גורם לעצמו שלא לתקן את הטעון תיקון, אך מדוע שלא יחשוב את עצמו לרשע? והרי אם כשחושב שהוא בינוני גורם לו הדבר להיטיב, ודאי שאם יחשוב שהוא רשע ידע שעליו להיטיב דרכיו? אלא שכך הוא טבעו של אדם כשהוא רשע בעיניו, מתייאש מן התשובה.

14. מספרים על ר' ישראל סלנטר שפגש משכיל שעישן סיגריה בשבת. ר' ישראל סלנטר הוכיחו על מעשהו, והמשכיל הצטדק בכך שהוא חילוני. ענה לו ר' שמואל סלנטר: וכי סבור אתה שהחלטתך לפרוק עול מתירה לך את האיסורים, דע לך שעל כל חטא וחטא תבוא לפני האלוקים במשפט, והוסיף ואמר לו שאפילו על עוון של ביטול תורה.

15. ברכות כה, ע"ב ועוד.

כשנאמר בפסוק "אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" ודאי שאין הכוונה שאדם שלם שלא חטא עדיין ירוץ לנצל את ההזדמנות המתאפשרת לו, אלא כוונת הפסוק לסנגר על הנכשל, ואולי גם לדבר על ליבו ולומר כן: כן, למרות הכשלון אתה צדיק, תקן מעשיך. הצדיקים הגדולים ביותר בארץ גם נכשלים - אל ירך לבבך ואל תיפול ליאוש.

בכתבי הקודש מסופר על כשלונותיהם של אבות אומתנו הקדושה. האבות, האמהות, ראובן, יהודה והשבטים, משה ואהרן, דוד המלך ועוד ועוד. וכולם, אבותינו צדיקי עליון קדושים וטהורים, והתורה אינה מחפה על הכשלונות כיוון שתורתנו תורת חיים ולא נתנה למלאכי השרת כי אם ליצורי אנוש - שנכשלים לפעמים - ומתקנים את כשלונותיהם.

התורה לא רק שאינה מחפה על כשלונותיהם של אבות אומתנו אלא אף מעצימה אותם.

בפסוקים, מפורשים חטאים חמורים, בעוד שחז"ל, שדבריהם אמת, דברי אלוקים חיים, מעידים לנו שאין הדברים כפשוטם, רק שבדרגתם הגבוהה של אבותינו, נטייתם הדקה חמורה כאותם מעשים שהוזכרו בפסוק. על ראובן נאמר: "וישכב את בלהה פילגש אביו" ובגמ' בשבת נה, ע"ב: "אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה... אלא... שבלבל מצעו של אביו, ומעלה עליו הכתוב כאילו שכב עימה".

על המסופר בספר שמואל על דוד המלך, "אמר ר' שמאל בר נחמני: כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה" וכו' (שבת נו, ע"א). וצריכים אנו להבין מדוע התורה בספרה על חטאים אלו מעצימה אותם מעבר למה שנעשה באמת. ואף שביחס לדרגתם הגבוהה, חמורים מעשיהם כמו המעשים המוזכרים בפירוש - לכאורה, זהו עניין שבינם לבין קונם?

ונראה שהתורה רוצה שאנו נדע - שגם כשלונות שפלים ככל שיהיו עלולים שיקרו, שגם אם חלילה ניכשל בחמורות נדע שיש דרך תשובה, שאפשר לתקן. ועל אף הכישלון נשאר קרובים, אהובים ורצויים כשנעשה תשובה. ראובן, על אף מעשהו - מעידה עליו התורה שלא נפל בדרגתו מאחיו "ויהיו בני יעקב שנים עשר מלמד שכולן שקולים כאחד" (שבת שם). התורה מיד עם סיום הפרשה של חטא ראובן, כותבת: "בכור יעקב ראובן", וברש"י שם: "אפילו בשעת הקלקלה קראו בכור". על דוד נאמר: "ויהיה דוד לכל דרכיו משכיל, וה' עמו".

דעות רבות נאמרו ביחס לחטאים של נדב ואביהו. הורו הלכה בפני רבם, לא נשאו נשים, הכניסו אש זרה, נכנסו שתויי יין להיכל. אמנם סיבה שונה לחלוטין לשריפתן מוזכרת בכתוב: "הוא אשר דיבר ה' לאמר בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד" (ויקרא י, ג).

וברש"י שם: "אמר משה לאהרן, אהרן אחי יודע הייתי שיתקדש הכהן
 צמיודעיו של מקום והייתי סבור או כי או כך עכשיו רואה אני שהם גדולים
 ממני וממך".
 ונשים לב! נדב ואביהו הקריבו אש זרה, ולא נשאו נשים, ונכנסו שתויי יין
 להיכל, והורו הלכה בפני רבם... והם גדולים ממשה ואהרן, והם קרוביו של
 הקב"ה!

"ואנחנו קמנו ונתעודד"

אף אם נכשלת שוב ושוב, דע שהדרוש ממך הוא להלחם, ולא דווקא לנצח.
 נאמנותו של חיל למלך אינה נמדדת בנצחונותיו, כי אם במאמציו, במסירותו
 וברצונו הכן לנצח. נדרש מאתנו, כחיילים בצבאותיו של הקב"ה, להלחם עם
 יצרנו גם אם לא תמיד ננצח. אלא שלא כבמלחמתם של בני אנוש, שיתכן שעל
 אף המסירות והמאמץ יפסידו, במלחמת היצר מובטח לנו שאם נתמיד, נתחזק
 ונתאמץ על אף הכשלונות והנפילות, בסופו של דבר ננצח.

שמעתי בשם הרב מרגולין שליט"א:

"אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם השם אלוקינו נזכיר, המה כרעו ונפלו
 ואנחנו קמנו ונתעודד", לא כתוב שלא ניפול, ניפול גם ניפול, אך הם כרעו ונפלו
 ולא יספו קום, והמזכיר בשם ה' ונלחם מלחמתו - מלחמת היצר, בסופו של דבר
 יקום ויתעודד. ואף אם מנסים שוב ושוב, ונכשלים ונופלים, ומתאמצים ואוזרים
 עוז, ופעמים אין ספור לא מחזיקים מעמד - והכשלוך צורב ומרפה ידיים - לא ירך
 הלב, ואל יאוש, עין פקוחה על המאמצים והרצון העז והכן, ובסופו של דבר
 הקב"ה עוזר ומתגברים.

אין עבודה רוחנית מיותרת. ואין מאמץ תורני שהולך לאיבוד. כל מאמץ מועיל,
 גם אם דומה שנמוג הוא ואיננו, אין הדבר כן. מקל הוא על המשך העבודה בנסיון
 הבא. ובסופו של דבר גם יועיל וישאר כקנין תמידי כאשר לאחר מאמצים
 חוזרים ונשנים, האדם יחזק את כוחו וחוסנו ויתגבר על יצרו.

מלחמת היצר - קידוש ה'

על אף כשלונותיך, בכל פעם שהנך מתגבר על יצרך, הנך מקדש שם שמים,
 וזכויותיך עצומות מאוד. ולמרות גודל פגם הכשלוך, עליך לדעת שעדיין מצוותיך
 וזכויותיך עומדות לך. "וצדקת הצדיק לא תצילנו ביום רשעתו" (יחזקאל ל"ג י"ב)
 - אין זה רק בתוהה על הראשונות, כמו שפסק הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ג
 ה"ג).

זאת ועוד, אף באותו עניין שהינך מתקשה להתגבר על יצרך - דע לך שבכל
 פעם ופעם שאתה מתגבר, הנך מקדש שם שמים וזכויותיך עצומות מאוד.

הסטיפלער¹⁶ כתב בעניין חטאי תאוה:

"הספרים הקדושים האריכו מאוד בגודל החטא... אבל קיצרו מאוד לבאר את הצד השני, שבזמן שהאדם הוא בתוקף תאוותו ומתגבר עליו, לפי שהתורה אסרתו אז ממשיך עליו אור קדושה נורא ואיום שאין לשער, והוא במדרגת יוסף הצדיק שקידש שם שמים בסתר. ובאמת מי שהרבה פעמים מתגבר על יצרו, אף שכמה פעמים נכשל, מכל מקום בטוח שסופו יתקן הכל בתשובה, בזכות אותן פעמים שהתגבר מאוד על יצרו..."

לכל אדם תפקיד שונה בעולמו של הקב"ה, ותפקידו על פי הכוחות שניתנו לו משמים. וכותב הרב הוטנר זצ"ל (שם):

"דווקא באותם המקומות שהנך מוצא בעצמך את הירידות הכי מרובות, דווקא באותם המקומות, עומד הנך להיות כלי להצטיינות של כבוד שמים".

"במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד בו"

לכשלוך, תפקיד חשוב, הכשלוך הוא מנוף לקרבת אלוקים גדולה יותר. עם כל הכאב, הצער והשבר של הכשלוך, יש לכשלוך תפקיד חשוב מאוד בבניין אישיותינו ובשלמות עבודת ה' שלנו.

על כל נכשל לדעת, שיש רווח גדול שבדיעבד יכול להרוויח מכשלונו. על הפסוק בישעיה (ל"ג, יג) "שמעו רחוקים אשר עשיתי ודעו קרובים גבורתי" כתב רש"י: "רחוקים: המלאמינים צי ועושים לנוני מנטוריהם. קרובים: צעלי תשובה שנתקרבו"¹⁷.

במסכת שבת (לד, ע"ב): "אמר ר' אבהו במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד בו" ופירש הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ז, ה"ד): "שמעלתן גדולה ממעלת אלו שלא חטאו מעולם, מפני שהן כובשים את יצרם יותר מהם". ונראה לבאר, שמעלתן הגבוהה אינה נובעת רק מעצם כבישת היצר וההתגברות על החטא, אלא שאף עבודתם את ה' לאחר חזרתם בתשובה היא ביתר תוקף, בדבקות רבה ומתוך נעימות מיוחדת, שהרי חוו בנפשם כמה רע ומר עוזבם את ה'.

בעלי התשובה נקראים "קרובים" לא רק מחמת שה' מקרב אותם משום גבורתם, אלא, שכל דרך עבודתם מתוך רגשות קרבה נעלים. מתוך התבטלות מוחלטת לבורא עולם ריבון כל עולמים. עבודה שאין בה כלום מן השגרה¹⁸.

16. הרב ישראל יעקב קנייבסקי זצוק"ל, מחבר ספרי "קהילות יעקב".

17. בהגדרות קרובים ורחוקים עיין עוד ברכות לד, ע"ב.

18. עיין בהרחבה "שיחות מוסר" לרי חיים שמולביץ תשל"ב, ד"ה ובטעם הדבר נראה.

חז"ל הורו לנו שלא זו בלבד, שיכול הנכשל בדיעבד להרוויח מכשלונו, אלא שאין אפשרות להתרומם ולהתעלות אלמלא הכשלון. רבה בר רב הונא דרש (גיטין מב, ע"א): "והמכשלה הזאת תחת ידך" (ישעיה ג, ז) אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל בהן". לא נאמר שבדיעבד ירויח הנכשל ויעמוד על דברי תורה, אלא הדרך להגיע לאמיתתן של דברי תורה - הוא דרך הכשלון.

על הפסוק: "אל תשמחי אויבתי לי, כי נפלתי קמתי, כי אשב בחושך ה' אור לי" (מיכה ז, ח) פירשו חז"ל: "אילולא נפלתי לא קמתי, ואילולא שישבתי בחושך לא היה ה' אור לי" (שוחר טוב תהלים ה', ובילקוט תהלים רמז תרכח). כתב על זה ר' חיים שמולביץ זצ"ל (שיחות מוסר" תשלי"ב, לז): "שהנפילה והישיבה בחושך, הם הם המביאים את האדם לראות את האמת, ומתוך החושך מבחין הוא באור ביתר שאת...". ויש לבאר בזה מאמר הנביא "שובה ישראל עד ה' אלוקיך כי כשלת בעוונך" (הושע י"ד) ואמרו חז"ל על פסוק זה: "גדולה תשובה שמגעת עד כיסא הכבוד". (יומא פו, ע"א) וכן אמרו "במקום שבעלי תשובה עומדים, אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד בו". הדרך להגיע עד ה' אלוקיך, עד כסא הכבוד, היא דרך היכסי כשלת בעוונך".

השלך על ה' יהבך

נברא האדם עם יצר הרע ועם כשלונות, על מנת שידע שאם לא ישליך על ה' יהבו, לא יצליח. וכל הצלחתו הרוחנית אינה מחמת מעלתו, צדקתו וגדולתו כי אם מחמת יד ה' המלווה אותו ומדריכה אותו. וכדרך שאמרו חז"ל (קידושין ל, ע"ב): "יצרו של אדם מתגבר עליו ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו שנאמר (תהלים ל"ז) 'אלוקים לא יעזבונו בידו'. הכשלון הוא כלי המביא אדם להכרת חוסר שלמותו ותלותו בחסדי ה' יתברך אף במילי דשמיא.

המיצר על חוסר שלמותו - ומבקש ומתחנן לפני בוראו שיעזרהו ויקרבהו, מיד יענה. וכלשונו של ר' צדוק הכהן ("צדקת הצדיק" ריג):

"מי שהוא חסר, ומבקש השלמה, אי אפשר שהקב"ה לא יענהו, וכמו שכתוב: 'קרוב ה' לנשברי לב ואת זכאי רוח יושיע'. וכמו שכתוב בזוהר (ח"ג קצה א) ד'תפילה דעניי כלל כל צלותין 'ובקעי רקיעין'... ומיד יביא את אשר שאל".

כאשר "מן המיצר קראתי יה" או אז "עוני במרחב יה" (תהלים קי"ח, ה).